

МИХИНА, Анна (*Донецк, Украйна*)

ФУНКЦИОНИРАНЕ НА АНДРОНИМИТЕ В БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА В ПРИАЗОВИЕТО

Functioning of andronyms in the Bulgarian diaspora in the Priasovie area

Andronyms in the Bulgarian diaspora in the Priasovie area are the subject of research of this article. Several types of name formation have been established – one-stem names, names from two words, from three words and from four words. On comparison of data about their use in Bulgaria there follows the conclusion that despite the fact that the traditional manner of naming a married woman by an andronym had been preserved longer in the Bulgarian diaspora than in the metropolis, towards the 90s of the previous century andronyms actually were no longer functioning.

Keywords: anthroponymy, andronym, proper name, byname, Ukranian, Russian, Bulgarian

През изминалите почти 150 г. от преселването им от Бесарабия в Таврическа губерния на Русия българите са живели в доста специфични условия. От една страна, в мононационалните семейства бил силен стремежът за запазване на българското, в това число и на именуването им. От друга страна, руско-украинското езиково обкръжение, смяната на общественно-политическия строй, начинът на живот оказвали своето въздействие върху тях. Българите напълно се вписват в живота на новата си родина и това поначало адаптира, а после сменя репертоара на имената на живеещите в Южна Украйна. Българските народни имена се съхраняват преди всичко в неофициалната сфера на общуването.

Прозвищата на омъжената жена, образувани от името на нейния съпруг (андронимите), са познати на всички славяни. В разговорната

реч тези женски именування досега активно се използват като сполучливи идентификатори за омъжените жени. В славянските антропонимни системи андронимите принадлежат към най-богатите и най-употребявани разреди имена. Най-широко се използват в селата. Щом като жената се омъжи, тя получава име по името на съпруга си – по неговото лично или фамилно име, прозвище (индивидуално или семейнородово), т.е. производно от такъв антропоним, който най-добре идентифицира съпруга ѝ в дадена среда.

В научната литература има няколко гледни точки за историята на името въобще, в частност и на андронимите.

1. В собственото име е заложена толкова обемна информация, която със съвременните методи на изследване не може да се разкрие напълно, а обемът на историческото съзнание ни е познат само отчасти (Железняк 2005: 76).

2. Връзката между собственото име и носителя му се определя от комплекс традиции, обичаи и ритуали, приети в дадено общество, и е обусловена от вярвания, митология и религии (Никонов 1972: 28-31). Вярата в обективното съществуване на думата била извънредно разпространена. Влиянието на тази вяра и на митовите върху живота на хората била огромна (Потебня 1973: 241).

3. В езика влиянието на тази магическа вяра се проявява в табуирането, което е било една от причините за смяна на формата на думата: „мотивът за табуиране в езика на хората в древността е изиграл бележитата роля в корекцията на лексикона” (Илиади 2006: 61).

4. Табуирането и евфемизмите са изпълнявали важни функции в онимната сфера. Вярата в магическата сила на антропонима и отъждествяването на името с неговия носител способствали за развой на табуирането на името, а това е предпоставка за създаване на успоредни на забранения оним способности за назоваване на лицето – антропонимни евфемизми. Личното име, патронимът и андронимът са се формирали в праславянския период, а в качество на движеща сила за развой на прадревната антропосистема са били преди всичко езическите представи на славяните, а освен това и нуждата от точна идентификация на лицето в обществото (Пахомова 2007: 59).

Разглеждайки природата на езическото табуиране на името, С. Пахомова акцентира вниманието си върху спецификата на именуване на жените. Вярата в магията на името и предизвиканата от нея забрана на името изисквала алегорично обръщение към жената. Така са се създавали екстралингвалните условия за формиране на евфемистични изрази с използване на термини за роднинство – *дочка* (дъщеря), *жена*, рядко – *мать* (майка). Изследователката подкрепя тази мисъл с многобройни документални примери от XI-XVII в. от древноруски, старополски, староукраински, старочешки езици и прави изводи: 1) Именуването на жената без личното ѝ име в продължение на столетия прераства в здрава традиция; 2) Патронимите и андронимите се зараждат в праславянския език не като второстепенни, допълнителни към името названия, а като евфемизми, които давали възможност за идентификация на жените в обществото, където личното име е табу.

С. Пахомова проследява механизма на смяната на личното име с андроним. Според нея табуирането на личното име на жената се обяснява с нейното особено предназначение в обществото – като такава, която носи нов живот; с неразбираеми за мъжката част на обществото физиологически свойства, т.е. с представи за това, че жената е свързана с „нечистия“ свят и името ѝ не бива да се произнася на глас.

Смяната на името има два етапа. Първият е периодът на растеж на младия организъм – тогава моминското име се заменя с име, производно от бащиното, т.е. със самостоятелен патроним. Тази замяна била свързана с ритуала на инициация. Втората замяна била предизвикана от прехода на жената в друго семейство след нейното омъжване. Сложният сватбен ритуал, рефлексии на който се проявяват и досега, имал за цел да се доведе невестата в друг дом, на ново място. Там вече покровителят на бащиния ѝ род загубвал своята действена мощ. За нея започвал нов живот, в семейство с друг покровител, поради което не само моминското ѝ име, но и патронимичното име могло да предизвика гнева на този нов покровител. Ето защо в структурата на сватбения ритуал е влизала и замяната на името като задължителна и важна съставна част от него; от този момент жената започва нов живот и приема ново евфемистично име – андроним.

Този прадавен ритуал пази своите следи и в съвременната антропонимия. И сега се извършва традиционна смяна на моминското фамилно име с фамилното на съпруга, макар че за нашите съвременници е изчезнал споменът за мотивите на тази замяна.

Замяната на онимите за жени се реализирала в следния порядък: лично име – патроним – андроним. По-късно разрушаването на езичеството довело до трансформация на прадавната еднословна антропосистема и до възникване на антропонимични съчетания от категории, които са били формирани в езика на предходния период. По такъв начин преходът от проста до многолексемна система на именуване се извършвал по следната схема: от самостоен патроним и андроним до проста антропоформула – лично име + патроним или лично име + андроним.

Украинските андроними на общославянски фон са изследвани от П. П. Чучка. Той акцентира вниманието си на 11-те модела на образуване чрез суфиксация, едни от които са общонационални (*-иха*, *-ка*, *-ова*), други – регионални (*-ан'а*, *-ул'а*, *-'анка/-'енка*, *-овка*, *-ын'а*, *-'а*, *-ина*). Голямо разнообразие на андронимите се отбелязва в региони със съществена диалектна диференциация. В пограничните области се проявява словашко- полско-чешко-сръбско влияние. Авторът прави детайлна словообразователна, функционална и стилистична характеристика на андронимите в Украйна. Документално украинските андроними се отразяват само през XV–XVI в., образуват се главно от фамилни имена и прозвища, рядко – от мъжки лични имена (Чучка 1980: 157-162).

Андронимите в Донецка област изследва В. Д. Познанська, като съсредоточава вниманието си на андронимите с наставки *-иха*, *-ка*, *-ова*, *-ина*, но анализира и форми с наставка *-иша*. Тя също говори за общонационалните и регионални модели на украинските андроними, подчертава фонетичните и морфологични промени при словообразуването, дава примери за функционирането на антропонимните съчетания (Познанська 2002: 269-273). Авторката, като и П. П. Чучка, смята, че украинските андроними се образуват основно от фамилни имена и прозвища (за сравнение, в нашия материал, както и в България, към 85% от андронимите в основата си имат мъжки лични имена, по-рядко – прозвища, още по-рядко – фамилни имена).

Именуването на жените по имената на съпруга е традиционно за България. Това подчертават Н. Михов (Михов 1975: 35) и Й. Заимов, срещнал в една църковна книга от 1890 г. записи за раждане: *Добревица Горгова, Петровица Влодова*, или с ЛИ на жената: *Гена Петровица Уливертова, Петра Станьовица Котларска* (Заимов 1977: 46).

В цялата богата съкровищница на българската ономастична литература има само една статия, посветена на изследвания проблем – „Народен модел за презимена на жени в с. Шипково. Троянско” (Вачкова 1977: 46-50). В нея авторката анализира един особен неофициален тип презимена за омъжени жени. При образуването на този тип отбелязва наистина необичайни двусловни формули на функционирането им в живата реч, в съчетание с бащиното име (БИ) на съпруга – *Ангелца Тодоров, Минковица Димов, Спасовица Цанков*; с фамилното име (ФИ) на съпруга – *Василца Бояджийов, Мичовица Илийовски, Цочовица Гадевски*; с прякора/прозвището на съпруга – *Дочовица Патката, Маринца Шаралеят, Цанковица Пиронът, Иванца Къоравата, Стояница Горската; Василца Козаров*); с презимето на майката на съпруга, образувано с наставка *-ин* – *Банчовица Еленин, Цочовица Радкин*); с презимето на съпруга, с което той е известен в селото, а също с неофициалното презиме, образувано от името на собствената му съпруга – *Кольовица Гергинин* (съпруга на Кольо Гергинин, който е съпруг на Гегина), *Цанковица Бонин* (съпруга на Цанко Бонин, който е съпруг на Бона).

Образуването на името на омъжената жена преминава през два стадия: 1) от мъжкото лично име (МЛИ) се образува притежателно прилагателно с наставки *-ов/-ев*, което не е патронимично, както при официалните имена (*Иванов* – ‘синът на Иван’), а само пояснение към МЛИ; 2) към новообразуваното притежателно прилагателно се добавя наставка *-ица* (*-йца, -ца*) за омъжена жена: *Ивановица, Василевица* и пр. Наклавката *-ица* (*-йца, -ца*) се добавя и направо към основата на мъжко име на съпруга (*Антоница, Иванца, Тодорица*). Тъй като в българските села в Приазовието редукцията на неударено [о] е пълна, в живото общуване разширените наставки в състава на андронимите се изговарят съответно *-увица/-ювица/-увца/-ювица* и др.

В неофициалната сфера на именуване на омъжената жена функционират следните типове андроними:

1. Еднословни (единични в селото):

а) *Алтънкувца* – „Моят Гочу – Алтън Гочу, каквото спечели, все у дома носи” (Прсл); *Кудкудачуйца* (ИП на съпруга Кудкудачо – Лун); *Маймуниха* (съпруга ѝ погледнал в огледалото, разтеглил си ушите и запитал: „Мясам ли на маймуна?” – Лун); *Пукалица* от ИП на съпруга ѝ *Пукал* – Лун); *Хренувица* – едноселци наричат съпруга на тази жена *Хренак* (ИП от СРП Хренуви по ИП на прадядото на съпруга: накуцвал, когато се върнал от войната, и това говорел: „хрен на бок!” ‘Наведен на една страна’, поради което едноселците шеговито го именували по този израз – Вяч); (*баба*) *Тормозка* (дядото обичал да решава всички въпроси с три думи „*Не тормозите дело!*” ‘Не бавете работата!’ , откъдето и ИП Тормоз > А Тормозка – Соф);

б) по единични андроними от единично в селището фамилно име: *Рустамиха* и *Рустамица* (съпругът ѝ таджик, фамилното му име Рустамов – Соф); *Юрченковица* (от укр. ФИ на съпруга *Юрченко* – Вяч, Кол); *Дулиха* и *Дуловица* (от ФИ Дулов – Соф);

в) по рядко, вече изчезнало ЛИ – *Чурашиковица* (от ЛИ на прадядо *Чурашко* – диалектно вместо *Черешко* – Кол).

2. Двусловни, а също трисловни и многословни антропонимически формули са се използвали за идентификация на омъжени жени, образувани от високочестотни официални МЛИ като *Иван*, *Георгий*, *Димитрий*, *Василий*, *Николай*. Най-често срещаните почти във всички села андроними *Андреица*, *Василица*, *Димитрица*, *Иваница*, *Илишица*, *Колювица*, *Митюйца*, *Миялица*. *Пенкувица*, *Петрувица*, *Петруйца*, *Степаница*, *Тодорица* са били недостатъчни за идентификация на жената, поради което се включват добавъчни компоненти на АФ, например: *Ариончина Иваница* (по А на свекървата), *Василькувачувата Иваница* (по СРП на съпруга), *Димувиванувата Иваница*, *Иваница Ругувачката* (по ИП), *Иваница Руската* (по ИП на жената – руския по народност), *Кавармовува Иваница* (по ИП), *Кисейтодорова Иваница* (по СРП), *Табакувта Иваница* (по ФИ), *Овчарката Иваница* (по ИП); *Хренува Иваница* (по СРП);

други АФ: *Гулямгюргакува Димувица* (по ИП на прадядото), *Кавармовува Димувица*, *Кируиванувантелеевата Стъонкувица*, *Никуйчина Симоница* (по А на свекървата), *Кубиянувколювата Стефаница*, *Тодориванненувата Тодорица*, *Якимчина Саиувица* (по А на свекървата).

3. Трисловни: *Баба Иваница Паиатува* (по СРП), *Баба Лена Никиташиха*, *Крецува баба Петруйца* (по ФИ на съпруга) *Кустадинчо-андреювата баба Андреица* (по СРП на съпруга), *Кяньшувпавлюва булката Володуюца* (по СРП на съпруга).

4. Четирисловни: *Петкуиванува Саикува Саиувица старата /младата*, *Узунова Надя II (втората) Колювица*.

Описателни АФ: *Йонтувица старата*, *Ристювица младата*; *на Канячува Володуюца Саишката*; *на Радионченцу Саиу*, *на Кируиванувата Стъопкувица унучката*, (по А на бабата), *на Ристюва Федосица булката*, *на Савкувата Гонка жена му*.

Понеже този модел именуване на омъжените жени бил донесен от България, можем да се опитаме да реконструираме някои андроними според запазили се в СРП лични имена на нашите предци от по-далечно минало (от преди около 150–200 години): *Боювица*, *Боровица*, *Войковица*, *Вълкувица*, *Гроздовица*, *Гроздювица*, *Демируйца*, *Джурувица*, *Допувица*, *Заркувица*, *Кичувица*, *Копчувица*, *Кюнувица*, *Кянишувица*, *Лалкувица*, *Лалувица*, *Мавродювица*, *Малинувица*, *Мургувица*, *Мутювица*, *Прошкувица*, *Сандювица*, *Скарлатувица*, *Събевица*, *Танювица*, *Цокувица*, *Чинчаишкувица*, *Чурувица* и др.

Андронимите в нашия материал са образувани от 208 мъжки лични имена (273 форми – 84,782%), от 33 семейнородови и индивидуални прозвища (10,559%) и от 16 фамилни имена (4,968%) – всичко 322 форми на андроними.

Според източнославянската антропосистема паспортното лично име е едно, но в неофициалната сфера функционират многобройни лексически редове производни от това лично име. В България всяко от тези неофициални лични имена може да е официално, щом е документирано в паспорта. Ако вземем за основа на анализа си българската антропосистема, то анализираните от нас андроними са образувани от 208 мъжки лични имена (273 форми на андроними с оглед на начина на словообразуване, диалектната диференциация и въздействие на руско-украинското езиково обкръжение: *Андонца*, *Антоница*, *Антонца*, *Антонъца*; *Жельовца*, *Желязкувица*, *Захаркуйца*, *Захарювица* и т.п.).

Според приетата в руската и съветската антропонимия норма, в живата реч функционират множество андроними, производни от едно и

също паспортно ЛИ, например, от официалното ЛИ *Георгий* и производните от него функционират андроними: *Генкувца, Генкуйца, Геновица...*, *Геньовца, Генюйца...*, *Гришкувица/һришкувица, Гришувица/һришувица; Гочувица, Ѓоргевица, Георгевица, Ѓоргувица...*, *Ѓошкувица...*, *Дженкуйца...*, *Жорувца, Ѓоргувица, Ѓоргуца...*, *Юркувца, Юрувца* (всичко 36 андронимни форми); от официалното ЛИ *Михаил* пък в изследвания регион са фиксирани 18 андронима: *Миһалица, Миһалка, Миһалица, Миһуйца, Мишилица, Минчувица, Миуйца; Михаиллица, Михайлица, Михальца, Михалца; Мичоница; Мишкувица, Мишувица, Мишуйца, Миялица, Миялка, Шонкувица*. От деривати на официалното лично име *Никита* са образувани 5 андронима: *Микитица* (от укр. *Микита*), *Недялица, Неиувца, Никиташиха* (от рус. неоф. *Никитаи*, с укр. наставка *-иха*), *Никитица* (един от носителите на ЛИ *Никита* казва: „Украинците ми казват *Микита*, руските – *Никитаи*, *Никита*, а кръстникът казвал: „Аз съм *Недяльо*, искам детето да бъде *Недяльо*!“. Съответно съпругата му я наричат с посочените по-горе андроними).

По-особен интерес представляват следните случаи:

1) единични андроними от семейнородови прозвища *Великовасилица* (Соф), *Райнимиялица* (Соф);

2) андронимът *Мониха* (от СРП *Монуви* – от *Симонуви* – от *Станко-симонуви*– Прсл);

3) от редки изчезващи или изчезнали лични имена – *Триуница, Трифушкуйца, Тудурашкуйца* (гагаузка форма на ЛИ *Тудурашка*), *Ходюйца, Шонкувица, Шуркувица, Юрувца*.

Андронимите в българските села в Приазовието са били задължителни. Жените от по-възрастното поколение много са държали на спазването на тази народна традиция и осъждали младите омъжени жени: „Те сегъ казват ли *Иваница, Василица*? Те сегъ по име и всьо!“. Жената трябвало да се именува с андроним, даже ако се е омъжвала два пъти. Например *Смаковската Степанида Ивановна*: по името на първия ѝ съпруг и неговото СРП я наричали *Стамува Танасица*, по втория съпруг – *Простякува Алексица*. Понякога една и съща жена имала три андронима, производни от три варианта на личното име на съпруга ѝ, с които той бил известен в село: *Тонкувца, Тонкуйца, Тончуйца*. Жена – небългарка, омъжена за българин и продължително време живееща между

българи, също се именува с андроним. Украинката *Проданова Надежда Ивановна* в с. Бановка е назовавана от едноселците си *Генчува Викторовица*; рускинята Толмачова Степанида Семьоновна – *Петруйца*. Рускинята Кисса Василиса Семьоновна от с. Луначарское – *Петенькува Петруйца* или *Петенькува Васила*, а българка, женена за таджик, именуват с андроним от фамилното име и украинска андронимична наставка *-иха* или българска *-ица*: *Рустамиха* и *Рустамица* (ФИ *Рустамов* – с. Софиевка).

Разрушаването на номинационния модел с традиционен български андроним или антропоформула с андроним в състава им минава през преходен етап, през който наблюдаваме следните случаи: 1) омъжената жена се назовава с андроним в съчетание с личното ѝ име; 2) младите свекърви в следващите поколения именуват снахите си с апелатив *булка* и лично име; внуците именуват омъжените си лели/вуйни/чинки... по руска традиция: *тётя Рая* (*Валя, Люба*); снахите помежду си се назовават по лично име. На по-старото поколение (баби, прабаби) младите още говорят *уйна Тодорица*, *чинка Василица*, *буля Мишуйца*, *вуйна Тодорица*, понякога *тётя Маруся*. Но с течение на десетилетията и преминаването на най-старите близки и роднини в „мир иной“, именуването с андроним се реализира само когато се говори за тях и постепенно изчезва при следващите поколения. В този процес се намесват и екстралингвални фактори: миграцията на българите в градовете, в други републики и държави; смесените бракове; по-интернационализираният начин на живот.

И така, макар че в българската диаспора традиционният модел на именуване на омъжената жена с андроним се задържа по-дълго, в сравнение с метрополията, все пак към 90-те години на миналото столетие андронимите реално вече не функционират. Но това не значи, че този разред на антропонимите, някога жив и птчитен у българите, не трябва да се изследва. Това са традиции с дълга история, живи в миналото, а миналото също ни принадлежи.

Литература

- Вачкова 1977:** Вачкова Кина. Народен модел за презимена на жени в с. Шипково, Троянско // Български език, год, XXVII, Кн. 1. – София: БАН, 1977. – С. 46-50.
- Железняк 2005:** Железняк І. М. Світоглядний код слов'янської антропонімної лексики // Актуальні питання антропоніміки / Відп. ред. І. В. Єфименко. – К., 2005. – С. 76-78.
- Замов 1977:** Йордан Заимов. Местните имена в Панагюрско. – София, 1977. – 200 с.
- Заимов 2004:** Йордан Заимов. Български именник: Лични имена у българите от VI до XX век. – ИК АНИМАР ООД. – 446 с.
- Илиади 2006:** Илиади А. И. Основы славянской этимологии. – К.: Довіра, 2006. – 279 с.
- Илчев 1969:** Стефан Илчев. Речник на личните и фамилни имена у българите. – София: БАН, 1969. – 626 с.
- Ковачев 1995:** Николай Ковачев. Честотно-етимологичен речник на личните имена в съвременната българска антропонимия. – Велико Търново: ПИК, 1995. – 620 с.
- Медвідь-Пахомова 1999:** Медвідь-Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. – Ужгород, 1999. – 248 с.
- Михина 2002:** Михина А. Ф. Функционирование именований женщин (по материалам полевых записей в болгарских селах Запорожской области) // Филология в пространстве культуры. К 75-летию со дня рождения доктора филологических наук, профессора Евгения Степановича Отина. – Донецк: Юго-Восток, 2007. – С. 204-221.
- Михов 1975:** Михов Н. Тайната на личното име. Размисли и тревоги. – София, 1975. – 160 с.
- Никонов 1972:** Никонов В. А. Имя и общество. – М.: Наука, 1972. – 276 с.
- Пахомова 2007:** Пахомова С. Язичницьке табу на ім'я як причина розвитку слов'янської антропосистеми // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Філологія. – Вип. 16. – Ужгород, 2007. – С. 58-61.
- Познанська 2002:** Познанська В. Д. Неофіційні найменування заміжних жінок на Донеччині // Филология в пространстве культуры. К 75-летию со дня рождения доктора филологических наук, профессора Евгения Степановича Отина. – Донецк: Юго-Восток, 2007. – С. 269-273.
- Потебня 1973:** Потебня А. А. Психология поэтического и прозаического мышления // Вопросы теории и психологии творчества. – Т. 2. – Вып. 2. – М.: Высш. шк., 1973. – С. 239-253.
- Чучка 1980:** Чучка П. П. Украинские андронимы на славянском фоне // Перспективы развития славянской ономастики. – М.: Наука, 1980. – С. 157-162.
- Матеріали** от теренните записи на автора.

Съкращения

А	андроним
АФ	антропонимна формула
БИ	бащино име
ИП	индивидуално прозвище
ЛИ	лично име
МЛИ	мъжко лично име
с.	селище, село
СРП	семейнородово прозвище
ФИ	фамилно име

Село/селища

Вяч	Вячеславка
Кол	Коларовка
Прсл	Преслав
Соф	Софиевка

Ст.преп. Анна Михина е преподавателка по славянски езици в Донецкия държавен университет, Украйна;
mihinal@gmail.com